

KƏND TƏSƏRRÜFATI MÜƏSSİSƏLƏRİNİN AZƏRBAYCANDA İNKİŞAFI¹Mehman Məzahir oğlu Hüseynov, ²Sumayya Təhmasib qızı Abbasova

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

sumayyaabbasova@gmail.com

Xülasə. Məqalədə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin Azərbaycanda qədim dövrlərdən bu günümüzdə qədər keçdiyi inkişaf yollarından bəhs edilmişdir. Müasir dövrdə bəşəriyyətin ən global problemlərindən biri əhalinin ərzaq məhsulları ilə təminatıdır. Hazırda dünya ölkələri, beynəlxalq qurumlar, xüsusən BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO), Dünya Bankı, Kənd Təsərrüfatının İnkişafı üzrə Beynəlxalq Fond (IFAD), Beynəlxalq Valyuta Fondu və digər təşkilatlar tərəfindən aclıqdan əziyyət çəkən insanların sayının yox edilməsi, hər bir insanın minimum yaşayış kalorisi ilə təmin edilməsi, ərzaq təhlükəsizliyinin digər aspektləri və s. problemlər nəzərə alınmaqla aradan qaldırılması üçün iş aparılır.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, iqtisadiyyat, FAO, IFAD, BMT, UDM.

Giriş. Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqazda ərazinin 86,6 min km²-ni əhatə edir. Azərbaycan Qafqazın cənub-şərq hissəsini tutaraq, İran və Rusiya Federasiyası (Dağıstan) arasında Xəzər dənizi sahillərinin bir hissəsi boyunca uzanır.

Azərbaycan şimal, cənub və qərb regionlarını da əhatə edir ki, burada da dağlar daha çox üstünlük təşkil edir. Dağlar respublikanın təqribən 43%-ni əhatə edir. Düzənlik ərazilər isə Azərbaycanın quru ərazisinin yerdə qalan 57%-ni əhatə edərək, ölkənin mərkəzi hissəsi boyunca uzanır. Meşələr ümumi quru ərazisinin təqribən 12%-ni tutur; ölkənin ərazisinin təqribən 54,9%-i aqrar istehsal üçün münasibdir.

Bazar münasibətləri şəraitində ölkə iqtisadiyyatının mühüm sahəsi kimi kənd təsərrüfatı, onun sahəsi olan bitkiçilik və heyvandarlıq məhsulları istehsalının artırılmasında, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində, eləcə də təbii resurslardan səmərəli istifadə olunmasında və regionların sosial-iqtisadi inkişafında mühüm təsir göstərir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, hər hansı bir dövlətin inkişaf etmiş kənd təsərrüfatı olmadan onun iqtisadi yüksəlişini təsəvvür etmək olmaz. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi təkə iqtisadi vəzifə deyil, həm də siyasi və sosial iqtisadi vəzifədir. Hazırda ölkəmizdə kənd təsərrüfatının sürətli və dayanıqlı inkişafını təmin etmək üçün mükəmməl aqrar siyasət mövcuddur.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan iqtisadiyyatının digər sahələrində olduğu kimi, kənd təsərrüfatının da inkişafına nail olmaq asan olmadı. Bu baxımdan aqrar sektordakı indiki uğurlar gərgin əmək və həyata keçirilən düzgün siyasət sayəsində əldə edilərək bu günə gəlib çatmışdır. Bu gün Respublikamız da artıq nəinki bir çox strateji məhsullara olan tələbatını yerli istehsal hesabına ödəyir, hətta xaricə də kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac edir [1].

Aqrar sahənin inkişafı da maliyyə dəstəyi ilə mühüm rola malikdir. Odur ki, bu gün Azərbaycanda digər sahələrdə çalışan sahibkarlarla yanaşı, fermerlərə də güzəştli şərtlərlə kreditlər verilir ki, daha da inkişaf etsinlər.

Bu vəsaitdən səmərəli istifadə edən fermerlərin bir çoxu öz təsərrüfatlarını iri fermer təsərrüfatlarına çevirərək öz fəaliyyətlərini daha da genişləndirirlər. Artıq ölkədə onlarla iri fermer təsərrüfatı fəaliyyət göstərir ki, bunların fəaliyyəti istehlak bazarının sabitləşməsində, ixrac potensialının artmasında, idxaldan asılılığın azalmasında, ümumilikdə ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Son illərdə iqtisadiyyatın mühüm sahələrindən olan qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə yanaşı, əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayan kənd təsərrüfatının dinamik və dayanıqlı inkişafı təmin edilmiş, əkinəyararlı torpaqlardan və mövcud su resurslarından səmərəli istifadə istiqamətində mühüm addımlar atılmış, minlərlə hektar torpaq sahəsi əkin dövriyyəsinə cəlb olunmuş və nəticədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında davamlı artım meyilləri formalaşaraq respublikamızı da kənd təsərrüfatının yüksək inkişaf səviyyəsinə cətdirmişdir.

Cəmiyyətin müasir inkişafı dövründə kənd təsərrüfatının gələcək inkişafı ilə bağlı çağırışlar, ilk baxışda fərqli görünən iki qlobal trend fonunda müəyyənəşir.

- Belə nəticə çıxır ki, qlobal miqyasda kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarına olan tələbatın artım tempi azalma meylinə malikdir. FAO-nun hesablamalarına görə, ötən 40 il ərzində bu tələbatın ortaillik artım tempi 2,2 faiz olduğu halda, növbəti 40 il ərzində bu göstəricinin 1,1 faizə qədər enəcəyi gözlənilir. O cümlədən, inkişaf etməkdə olan ölkələr üzrə bu göstəricilər, müvafiq olaraq, 3,6 faiz və 1,3 faiz səviyyəsində dəyərləndirilir.

- Müasir dövrdə kənd təsərrüfatı sahəsi yalnız aşağı inkişaf səviyyəsinə malik olan ölkələrdə sosial-iqtisadi inkişafın yüksəldilməsi baxımından müsbət rola malikdir. Müvafiq sənaye və xidmət sahələrinin inkişaf etdiyi və ya bu sahələr üzrə məqsədyönlü inkişaf strategiyasına malik olan ölkələrdə kənd təsərrüfatı əsas etibarilə, ərzaq təhlükəsizliyinin, məşğulluğun təmin edilməsi və qismən də ixracın şaxələndirilməsinə xidmət edir. Bunun nəticəsidir ki, ötən onilliklər ərzində qlobal ÜDM-də kənd təsərrüfatının payı 9-10 faizdən 4-5 faizə, dünya üzrə iqtisadi fəal əhalinin sayında kənd təsərrüfatı sahəsinə düşən iqtisadi fəal əhalinin payı isə 51 faizdən 38 faizə enib.

- 2050-ci ildə bütün dünya üzrə ərzaq istehsalının artırılması zərurəti yaranacaq və hətta inkişaf etməkdə olan ölkələrdə müvafiq istehsal həcminin 2 dəfə artırılması zəruri olacaqdır. Çünki qlobal miqyasda həyat səviyyəsi standartlarının getdikcə yüksəlməsi trendinə uyğun olaraq ərzaq məhsulları istehsalının strukturunda sağlam və keyfiyyətli məhsulların xüsusi çəkisi getdikcə yüksəlməyə başlayacaq.

Kənd təsərrüfatı Azərbaycanın olduqca vacib istehsal sahəsidir. Burada qədim zamanlardan bəri üzümçülük, ipəkçilik və meyvəçilik sahələri geniş yayılmışdır. Ölkə ərazisi müxtəlif relyefə malikdir. Böyük bir ərazisini dağlıq relyef təşkil etdiyindən maldarlıq burada yaşayan insanların həyatında daim mühüm rol oynamışdır. Maldarlığın inkişafı kустar toxuculuq və xalçaçılığın inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Həmin illərdən başlayaraq ölkədən Avropaya və şərqrə yüksək keyfiyyətli şərblər, xalça, gön-dəri, ipəkçilik məhsulları və s. ixrac edilmişdir.

1991-ci ildə Sovetlər İttifaqının dağılmasından və Azərbaycanın müstəqillik əldə etdikdən sonra əsas problemlərdən biri də yeni torpaq siyasətinin həyata keçirilməsi, torpaq islahatlarının aparılması idi. Sovetlər İttifaqında mövcud olan asılı iqtisadi rejimin dağılması digər respublikalar kimi Azərbaycanı da ağır iqtisadi böhrana saldı. Bununla da Azərbaycanın iqtisadiyyatında, o cümlədən, aqrar sahədə tənəzzül və iqtisadi böhran yaranmağa başladı. O vaxtlar kənd təsərrüfatında əsas təsərrüfat formaları olan kolxoz və sovxozlar mühüm dərəcədə fəaliyyət göstərə bilmir və bu iqtisadi tənəzzül gün-gündən dərinləşirdi. Respublikanı bu iqtisadi böhrandan çıxarmanın yeganə və düzgün yolu ölkə iqtisadiyyatını qısa bir müddətə yeni iqtisadi əsaslarla bərpa etmək idi ki, bunun sayəsində ilk torpaq islahatının keçirilməsinə başlandı. Belə bir şəraitdə Ümummilli Lider Heydər Əliyev iqtisadiyyatın yenidən dirçəlib inkişaf etdirilməsinin yeganə yolunun islahatlar olduğunu bildirdi. Onun rəhbərliyi və təşkilatçılığı altında aqrar islahatın aparılması üçün hüquqi baza yaradılmış və həyata keçirilmişdir. Bununla da, 1995-ci ildə “Aqrar islahatın əsasları haqqında”, “Sovxoz və kolxozların islahatı haqqında” və 1996-cı ildə isə “Torpaq islahatı haqqında” qanunlar qəbul edilmişdir [2].

Kənd təsərrüfatının inkişafı üçün Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında respublikada 40-dan çox hüquqi-normativ qanun qəbul edildi və onların əsasında aparılan islahatların yekunu olaraq 1372, 8 min hektar torpaq sahəsi, 63 mindən artıq maşın və traktor, 4 min mal-qara tövləsi, 2300 qoyun yatağı, 450 min baş qaramal, 1 milyon 900 başdan artıq davar düşürdü. Hazırda ölkədə 2600-dən çox kəndli-fermer təsərrüfatı fəaliyyət göstərir. İstehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının 99,01 faizi məhz kəndli-fermer təsərrüfatının payına düşür. Bu məhsulların satışında qiymətlər tam sabitləşdi, idxal-

ixrac prosedurları zamanı yaranan bütün maneələr aradan qaldırıldı. Hazırkı dövrdə Azərbaycan idxaldan asılı dövlətdən ixrac edən dövlətə çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 6 dekabr 2016-cı il tarixli müvafiq Fərmanı ilə təsdiq edilmiş Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələri çərçivəsində kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyəti üçün biznes şəraitinin və tənzimləyici bazanın yaxşılaşdırılması, xarici bazarlara çıxış imkanlarının artırılması, innovasiyaların təşviqi, rəqabətə davam gətirə bilən sektorun yaradılması, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının istehsal vasitələrinə, daxili və xarici bazarlara çıxışının asanlaşdırılması, daxili bazarda idxalı əvəzləyən zəruri ərzaq məhsullarının istehsalının artırılması, qida təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi, kənd yerlərində məşğulluq imkanlarının artırılması və digər istiqamətlər üzrə müəyyən edilmiş tədbirlərin icrası uğurla davam etdirilir ki, bu da kəndlərdə iş yerlərinin artmasına səbəb olur.

“Azərbaycan Respublikasında sitrus meyvələri, çay və çəltik istehsalının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2017-ci il 12 sentyabr tarixli Sərəncamına uyğun olaraq hazırlanmış 2018-ci il 12 fevral tarixli “Azərbaycan Respublikasında çayçılığın inkişafına dair 2018–2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı” ölkəmizdə çayçılığın inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsinə, bu sahənin potensial imkanlarından səmərəli istifadə edilməsi nəticəsində, çay istehsal edilib becərilməsinə marağın artırılmasına yönəldilmişdir.

Dövlət başçısının aqrar sahənin inkişafı üçün imzaladığı “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” və “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına dövlət dəstəyi haqqında” 23 yanvar 2007-ci il tarixli sərəncamı kənd təsərrüfatına öz müsbət nəticələrini göstərmiş, daxili istehsalın həcmi artmış, əhalinin bir sıra kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin edilməsi mümkün olmuşdur.

Sürətli inkişaf dövrünü yaşayan Azərbaycan kənd təsərrüfatı tarix üçün kifayət qədər böyük sayıla biləcək zaman kəsiyində mühüm tərəqqi yolu keçmiş, qazandığı sosial-iqtisadi nailiyyətlərlə və bu sahələrdə nümayiş etdirdiyi artım tempilə, nəinki regionda, həm də dünya coğrafiyasında aparıcı dövlətlərdən birinə çevrilmişdir[3].

Əhalinin lazımı tələbatından artıq bəzi növ kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edildiyindən onların ixrac edilməsi üçün şərait də yaranmışdır.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki və hüquqi sahibkarlara Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Kreditləri üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən büdcədən ayrılmış 34,3 milyon vəsait və əvvəlki illərdə verilmiş kreditlər üzrə daxilolmalar hesabına müvəkkil kredit təşkilatları vasitəsilə güzəştli kreditlər verilmişdir. Bu kreditlər 13 müvəkkil kredit təşkilatları vasitəsilə ölkənin 48 rayonunda aqrar sektorda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan 1300 fiziki və hüquqi sahibkarlara verilmişdir. Kreditlərin əsasını heyvandarlıq və bitkiçilik sahələrinin inkişafı təşkil edir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etməkdə olan sahələrindən biri olan kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi auditin tətbiq edilməsinin aktuallığını ön plana çəkir. Azərbaycan Respublikasının Kənd təsərrüfatı ilə bağlı Qanununda nəzərdə tutulduğu kimi, kənd təsərrüfatı obyektlərində «Auditor xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq audit yoxlaması həyata keçirilməlidir.

Kənd təsərrüfatı obyektlərində daxili auditin təşkili aşağıdakı bir sıra qaydalara uyğun şəkildə aparılır:

1. Qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş tələblərin yerinə yetirilməsi;
2. Rəhbərlik və müəssisə rəhbəri tərəfindən əsaslandırılmış qərarların qəbul edilməsinə imkan verən dürüst məlumatların əldə edilməsi;
3. Maliyyə hesabatı istifadəçiləri (Dövlət, müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, bank, sığorta və s. təşkilatlar) tərəfindən düzgün məlumatların əldə edilməsi;

4. Audit zamanı kənd təsərrüfatı müəssisələrində aşkar olunmuş nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədləri.

2019-cu ildə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin ümumi məhsulunun manatla dəyəri 7836.7 mln. manat təşkil etmişdir ki, bunun da 4085.5 mln. manatı heyvandarlıq, 3751.2 mln. manatı isə bitkiçilik məhsullarının payına düşmüşdür. Əvvəlki ilə nisbətən kənd təsərrüfatı sahələrinin istehsalı 7.2%, o cümlədən bitkiçilik məhsulları üzrə 11.7%, heyvandarlıq məhsulları üzrə isə 3.5% fərq ilə artım müşahidə olunmuşdur. Nəticədə, qeyd edilən dövrdə kənd təsərrüfatı məhsulunun strukturunda bitkiçilik sahəsinin payı 45.4%-dən 47.9%-ə qədər artmış, heyvandarlıq sahəsinin payı isə 54.6%-dən 52.1%-ə qədər azalmışdır. 2019-cu ildə kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıqda yaradılan əlavə dəyərin həcmnin əvvəlki ilə nisbətən artımı 7.3%-ə bərabər olmuşdur. Bu göstəricilərin nəticəsində, ölkənin bu sahə üzrə ÜDM-də payı 2018-ci ildə 5.3%-dən 2019-cu ildə 5.7%-ə qədər yüksəlmişdir.

2019-cu ildə kənd təsərrüfatı müəssisələrinə dövlət dəstəyi davam etdirilmişdir. AKİA tərəfindən 2019-cu ildə kənd təsərrüfatının inkişafı məqsədilə ölkənin 58 rayonunda aqrar sektorda çalışan 723 sahibkara 21167,1 min manat məbləğində güzəştli kreditlər ayrılmışdır ki, bu da onların öz sahələrinin inkişafına səbəb olmuşdur. Güzəştli kreditlərin verilməsi nəticəsində 705 daimi və müvəqqəti iş yerləri fəaliyyətə başlamışdır. Kənd təsərrüfatının bütün kateqoriyaları üzrə orta hesabla il ərzində məhsul istehsalı, min tona qədər olmuşdur. Nazirlik Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı, istehsalçılara zəruri xidmətlərin göstərilməsi ilə məşğul orqandır.

Kənd təsərrüfatının inkişaf yollarına nəzər yetirərkən aşağıda qeyd edilənləri bir daha yada salmamaq mümkün deyildir.

60-cı illərdə respublikanın iqtisadiyyatı və onun ən vacib sahələrindən biri olan kənd təsərrüfatında uzun sürən böhran burada tənəzzülə gətirib çıxardı. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin ümumi məhsulunun orta illik artım sürəti digər respublikalardan geri qalırdı. 1969-cu ildə 574 min ton taxıl, 299 min ton pambıq, 372 min ton tərəvəz, 272 min ton üzüm, 52 min ton meyvə, 113 min ton kartof, 24,5 min ton tütün istehsal edilmişdir ki, bu da ümumi əhalinin tələbatını qarşılayırdı. Əsas kənd təsərrüfatı bitkilərinə olan tələbat məhsuldarlığı getdikcə aşağı düşürdü. Bu ildə hər hektardan orta hesabla 9,5 sentner dənli bitkilər, 15,1 sentner pambıq, 120 sentner tərəvəz, 43,6 sentner üzüm, 10,4 sentner meyvə, 18 sentner tütün, 79 sentner kartof istehsal olunmuşdu. İctimai heyvandarlıqda vəziyyət daha çətin idi. Kolxoz və sovxozlarda mal-qaranın sayı ildən-ilə azalır, bu isə məhsuldarlığın aşağı düşməsi və maya dəyərinin artmasına səbəb olurdu. Respublikada 1969-cu ildə hər yüz inək və camışdan cəmi 49 buzov və balaq, hər yüz doğar qoyun və keçidən 43 quzu və çəpiş nəslə artmış, hər inək və camışdan orta hesabla 677 kq süd sağılmış, hər qoyundan 1,6 kq yun qırılmışdı. İttifaq üzrə isə bu rəqəm müvafiq olaraq 2253 kq və 2,8 kq idi. Respublika iqtisadiyyatına rəhbərlik sahəsində buraxılan səhvlərin və qüsurların kökünü kəsmək, bütün səviyyələrdə intizamı möhkəmlətmək, tapşırılan iş üçün kadrların tələbkarlığını və məsuliyyətini artırmaq sahəsində qəti və ciddi addımlar atılmağa başlandı.

90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycan iqtisadiyyatının hansı vəziyyətdə olduğu hamıya məlumdur. Siyasi qarmaqarışlıq, hakimiyyətsizlik, qanunsuzluq baş alıb getdiyindən kənd təsərrüfatı tam tənəzzülə uğramışdı. Bu tənəzzül kənd təsərrüfatına öz təsirini daha çox göstərmişdir. İstehsal infrastrukturunu dağılmış, neçə-neçə insanın zəhməti ilə yaradılmış potensial məhv olmaq həddinə gəlib çatmışdı. Təkcə 1990-1995-ci illər ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı 58 faizə qədər azalmışdı.

Heydər Əliyev ölkə iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsi məqsədilə resurslardan səmərəli istifadə edilməsi, xarici şirkətlərlə əlaqələrin genişləndirilməsi, fəaliyyətdə intizamın yaradılması kimi vacib şərtlərin ön çəkilməsini vacib hesab etmişdir, "... Respublikanın sosial-iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırıb daha da inkişaf etdirmək üçün biz ölkələrlə və dünyanın bütün şirkətləri ilə sıx əməkdaşlıq etməyi, Azərbaycan ilə xarici ölkələr, şirkətlər arasında müştərək iş görməyi, iqtisadiyyat sahəsində əsas istiqamətlərdən biri hesab edirik" – demişdir.

Respublikanın kənd təsərrüfatının daimi inkişafı haqqında düşünüən Heydər Əliyev əldə edilən təcrübəni və yeni imkanları təhlil edərək, onuncu beşillik (1976- 1980) üçün daha mürəkkəb vəzifə - intensiv amillərin tətbiqinin genişləndirilməsi və məhsuldarlığın yüksəldilməsi hesabına kənd təsərrüfatının sürətli inkişafına nail olmaq vəzifəsini irəli sürdü və ittifaq rəhbərliyinə konkret təkliflər verdi. 1970-ci ilin iyulunda Sov.İKP MK-nın və SSRİ Nazirlər Sovetinin “Azərbaycan SSR-in kənd təsərrüfatını inkişaf etdirmək tədbirləri haqqında”, 1975-ci ilin iyulunda “Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı istehsalını daha da intensivləşdirmək tədbirləri haqqında” və 1979-cu ilin fevralında “Azərbaycan SSR-də kənd təsərrüfatı istehsalını daha da ixtisaslaşdırmaq, üzümçülüyü və şərəbçiliği inkişaf etdirmək tədbirləri haqqında” qərarları qəbul olundu.

FAO-nun metodologiyası ilə hesablanan və 2004–2006-cı illərin baza kimi götürüldüyü Ümumi İstehsal İndeksi Vahidi (“Gross Production Index Number”) göstəricilərində bütövlükdə kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə göstərici 2013-cü ildə Azərbaycanda dünya üzrə orta göstəriciləri ilə müqayisədə nisbətən yuxarı olmuşdur.

Son illərdə Azərbaycanda baramaçılığın inkişafı üçün bu sahədə yem bazasının gücləndirilməsi istiqamətində davamlı işlər həyata keçirilir. Bu məqsədlə, 2018-ci ildə Çindən 3.5 mln. ədəd, 2019-cu ildə daha 1 mln. ədəd ting tədarük edilərək sahibkarlara paylanmışdır. Nəticədə, tut (çəklil) sahələri 2018-ci ildə 1691.4 ha-dan 2019-cu ildə 2057.3 ha sahəyə əkilmişdir.

Bütövlükdə, bitkiçilik sahəsində son illərdəki artım intensiv amillər hesabına həyata keçirilmişdir. 2018-ci ildə dənli və dənli paxlalı bitkilər üzrə məhsuldarlıq 30.0 s/ha-dan 2019-cu ildə 32.1 s/ha-ya, pambıq üzrə 17.6 s/ha-dan 29.5 s/ha-ya, kartof üzrə 149.0 s/ha-dan 169.0 s/ha-ya, tərəvəz üzrə 162.0 s/ha-dan 176.0 s/ha-ya, bostan məhsulları üzrə 191.0 s/ha-dan 209.0 s/ha-ya qədər artım müşahidə edilmişdir. Ümumilikdə, 2019-cu ildə əkinlərin və çoxillik əkmələrin cəmi sahələri əvvəlki ilə nisbətən 0.5 % azaldığı halda, bitkiçilik məhsullarının istehsalı artaraq 11.7% təşkil etmişdir. Bitkiçilik sahəsində istehsalın intensiv amillər hesabına artmasının mühüm göstəricilərindən biri gübrə və pestisidlərdən səmərəli şəkildə istifadə olmuşdur. Belə ki, 2019-cu ildə ölkəyə gübrə idxalı dəyər ifadəsində 2016-cı ilə nisbətən 2,2 dəfə, o cümlədən, qeyd edilən dövrdə fiziki çəkiddə azot gübrəsinin idxalı 96,2 min tondan 148,7 min tona, fosfor gübrəsinin idxalı 77,4 tondan 530,0 tona, kalium gübrəsinin idxalı 7,96 min tondan 9,2 min tona, qarışıq (mürəkkəb) mineral gübrələrin idxalı isə 62,6 min tondan 177,1 min tona qədər artmışdır. Habelə, 2019-cu ildən ölkədə karbamid gübrəsinin istehsalına da başlanmışdır ki, bu da kənd təsərrüfatının mineral gübrə təminatının yerli resurslar hesabına yaxşılaşdırılmasında əhəmiyyətli dərəcədə təsirli olmuşdur.

Bunu da vurğulamaq lazımdır ki, bitkiçilik sahəsində daimiliyin təmin edilməsi və məhsuldarlığın artması baxımından bitkilərin becərilməsində qidalı maddələrin balanslı istifadəsi mühüm əhəmiyyətə malik olmuşdur. Son dövrlərdə azot gübrəsinin idxalına nisbətən digər mineral gübrələrin, xüsusilə, mürəkkəb gübrələrin idxalının artması becərmə prosesində vacib hesab edilən səbəblərdən biridir. Belə ki, ölkəyə əsasən idxal edilən ammosfos gübrəsinin tərkibində 52% fosfor və 12% azot, nitroammofoska gübrəsinin tərkibində 16% azot, 16% fosfor və 16% kalium var. Son illərdə bu sahədə aparılmış maarifləndirmə işləri ölkədə mineral gübrələrdən istifadənin artması ilə yanaşı, ondan səmərəli şəkildə istifadə meyillərinin də yaranmasına səbəb olmuşdur. 2019-cu il dekabrın 24-nə olan məlumatlara əsasən 2020-ci ilin məhsulu üçün 1156.2 min hektar sahə becərilmişdir ki, bu da keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 1.7% çoxdur. Həmçinin 1019.2 min hektar sahədə dən və yaşıl yem üçün səpin aparılmışdır [4].

Bir daha vurğulamaq lazımdır ki, Azərbaycanın xalq təsərrüfatının bütövlükdə dinamik inkişafını təmin edən, respublikada qurub yaratmaq əzminin hər bir adamın həyat normasına çevrilməsində, Azərbaycanın qısa bir tarixi dövr ərzində keçmiş SSRİ məkanında geri qalmış respublikadan birincilər sırasına çıxarılmasında Heydər Əliyev bacarığının və tələbkarlığının əvəzolunmaz rolu olmuşdur. Ümummillə Liderin kənd təsərrüfatının inkişafına olan diqqət və qayğısı onun respublikamızda siyasi hakimiyyətə ikinci dəfə qayıdışından sonra da intensiv xarakter almışdır.

Ölkə başçısı İlham Əliyev 1 noyabr 2003-cü il Respublika Prezidenti kimi andiçmə mərasimində xalqa müraciətində demişdir: “Azərbaycanı qüdrətli dövlətə çevirmək üçün ən başlıcası,

ölkədə Heydər Əliyevin siyasəti davam etdirilməlidir. Bu gün yüksək kürsüdən çıxış edərkən mən Azərbaycan xalqına söz verirəm ki, bu siyasətə sadıq qalaçağam, heç vaxt bu yoldan dönməyəcəyəm, Heydər Əliyevin siyasətini davam etdirəcəyəm”. Bu gün hamımız yüksək kürsüdən deyilmiş dahiyənə sözlərin yerinə yetirilməsinin, gələcəkdə daha intensiv olaraq həyata keçiriləcəyinin canlı şahidləriyik. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında respublika iqtisadiyyatında energetika – yanacaq kompleksindən sonra ikinci əhəmiyyət kəsb edən aqrar sferanın inkişafına yönəldilmiş bir çox ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmişdir. Onun aqrar – sənaye kompleksində çalışan fermer, sahibkarlar, alim və mütəxəssislər tərəfindən böyük ümid və rəğbətlə qarşılanan “Azərbaycan Respublikasında sosial – iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında” 2003-cü il 24 noyabr tarixli Fərmanı, 2004-cü il 11 fevral tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”, 2004-cü il 23 oktyabr tarixli sərəncamları ilə təsdiq edilmiş “Aqrar bölmədə idarəetmənin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” və “Aqrar bölmədə lizin qin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında”, 2008- ci il 25 avqust tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”, 2009-cu il 14 aprel tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, 2011-ci il 15 dekabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2012-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında üzümçülüyn inkişafına dair Dövlət Proqramı” və digər qəbul edilmiş hüquqi – normativ sənədlər aqrar – sənaye kompleksinin inkişafına güclü təkan vermişdir.

Mükəmmələşdirilmiş metodika və rəqəmlər bazası üzərində iki onillik araşdırmalar nəticəsində aclıqdan xroniki əziyyət çəkən insanların sayı BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının (FAO), Kənd Təsərrüfatının İnkişafı üzrə Beynəlxalq Fond (İFAD) və Beynəlxalq Ərzaq Proqramı (BƏP) tərəfindən dəqiqləşdirilərək müəyyən edilmişdir ki, hazırda dünyada bu insanların sayı təxminən 870 milyondur. Aclıqdan xroniki əziyyət çəkən insanların əksəriyyəti, yəni 852 milyon nəfəri, orta hesabla bu ölkələrdə yaşayan insanların 15 faizi əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələrin, 18 milyon nəfəri isə inkişaf etmiş ölkələrin payına düşür. 1990-2012-ci illər ərzində aclıqdan əziyyət çəkən insanların sayı 132 milyon nəfər və ya dünya əhalisinin 18,6 faizindən 12,5 faizə qədər, inkişafda olan ölkələrdə isə 23,2 faizdən 14,9 faiz miqdarında azalmışdır ki, bu da əgər effektiv tədbir görülərsə, Minilliyin inkişaf Məqsədlərinə çatmağa imkan verir.

Nəticə

Kənd təsərrüfatı Azərbaycanın ənənəvi istehsal sahəsidir. Bu gün Azərbaycan iqtisadiyyatına nəzər yetirsək, onun dünya miqyasında heç kimdən iqtisadi və siyasi cəhətdən asılı olmayan nadir ölkələrdən biri olduğunu görürük. , Respublikamız çağdaş dövrün idxal edən ölkəsindən ixrac edən ölkəsinə çevrilmişdir, onun nəticəsidir ki, 2022-ci ildə ümumi iqtisadiyatda təxminən 5%, qeyri -neft sektorunda 9%-dan çox, bununla bərabər ümumi daxili məhsulumuz rekord həddə 130 mln. \$-a çatıb, bu tarixi bir nailiyyətdir. Bu göstəricilərdən belə aydın olur ki, Azərbaycan Respublikasında Kənd Təsərrüfatına necə önəm verilir.

ƏDƏBİYYAT

1. İsmət Abasov. Azərbaycanın və Dünya Ölkələrinin Kənd Təsərrüfatı, Bakı, 2013
2. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi illik hesabat, Bakı, 2020
3. Şərqi Avropa tərəfdaş ölkələrinin kənd təsərrüfatı və kənd yerlərinin inkişafının qiymətləndirilməsi Azərbaycan Respublikası- Avropa İttifaqı Qonşuluq Proqramı
4. Avropa İttifaqı Qonşuluq Proqramı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

УДК 338

Развитие сельскохозяйственных предприятий в Азербайджане¹М.М.Гусейнов, ²С. Т.Аббасова

Резюме. В статье рассказывается о путях развития сельскохозяйственных предприятий в Азербайджане с древнейших времен до наших дней. В современное время одной из самых глобальных проблем человечества является обеспечение населения продуктами питания, и самая главная обязанность и честь - платить за это обеспечение. В настоящее время ликвидация числа людей, страдающих от голода, осуществляется странами мира, международными организациями, особенно Продовольственной и сельскохозяйственной организацией Объединенных Наций (ФАО), Всемирным банком, Международным фондом сельскохозяйственного развития (МФСР), Международный валютный фонд и другие организации, каждая из которых обеспечивает человека минимальными жизненными калориями, другими аспектами продовольственной безопасности и т. д. С учетом проблем ведется работа по их устранению.

Ключевые слова: сельское хозяйство, экономика, ФАО, МФСР, ООН, УДМ.

UDC 338

Development of agricultural enterprises in Azerbaijan¹M. M.Huseynov, ²S. T.Abbasova

Summary. The article talks about the development paths of agricultural enterprises in Azerbaijan from ancient times to the present day. In modern times, one of the most global problems of humanity is providing the population with food products, and the most important duty and honor is to pay for this provision. Currently, the elimination of the number of people suffering from hunger by the countries of the world, international organizations, especially the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), the World Bank, the International Fund for Agricultural Development (IFAD), the International Monetary Fund and other organizations, every providing a person with minimum living calories, other aspects of food security, etc. Taking into account the problems, work is being done to eliminate them.

Key words: agriculture, economy, FAO, IFAD, UN, UDM.

Redaksiyaya daxilolma: 29.09.2023

Çapa qəbul olunma: 15.12.2023

